

NAMIK KEMAL'İN *VÂVEYLÂ* ŞİİRİNDE RETORİK SÖYLEM

Saniye KÖKER*

Öz: Retorik, Antik Yunan'dan beridir insanların kullandığı en eski iletişim yollarından biridir. Sözü etkileyici ve ikna edici bir şekilde kullanmak, retorığın başlıca amacını oluşturmaktadır. Nitekim güzel ve etkileyici biçimde söylenen söz, hitap edilen kitlenin ikna olmasında önemlidir. Sözü etkileyici ve güzel kullanmak isteyen konuşmacı; retorığını ethos, pathos ve logos bileşenleri çerçevesinde oluşturur. Bu unsurlardan logos, konuşmacının kullandığı mantıksal argümanları esas alır. Böylece delil kullanmak suretiyle konuşma inandırıcılık kazanır. Pathos, dinleyicilerin duygularına hitap eder ve onları duygusal açıdan etkilemeye çalışır. Huy, mizaç, ahlak anlamına gelen ethos ise konuşmacının karakterini ifade eder. Dinleyicinin konuşmacıya duyduğu güven, konuşmanın etkileyciliğinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, modern Türk şiirinin ethos çizgisinde yer alan Namık Kemal'in karakterinden hareketle *Vâveylâ* şiirinin retorik analizi yapılacak, retorığın muhatap kitle üzerindeki etkisi ethos bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, *Vâveylâ*, Retorik, Ethos, Karakter.

RHETORICAL DISCOURSE IN NAMIK KEMAL'S *VÂVEYLÂ* POEM

Abstract: Rhetoric is one of the oldest ways of communicating since Ancient Greece. Using the word in an impressive and persuasive way is the main purpose of rhetoric. The beautiful and expressive word is important in persuading the audience. The speaker who wants to use his word impressively and beautifully should create his rhetoric within the framework of ethos, pathos and logos components. Logos from these elements are based on the logical arguments used by the speaker. Thus, by using evidence, the speech becomes credible. Pathos appeals to the feelings of the audience and tries to influence them emotionally.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, saniyekoker@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5305-3219.

Ethos, which means temperament and morality, are related to the character of the speaker. The audience's confidence in the speaker has an important place in the influence of the speech. In this study, rhetorical analysis of *Vâveylâ* poetry will be performed based on the character of Namık Kemal, which is located in the ethos line of modern Turkish poetry. The effect of rhetoric on the interlocutor audience will be discussed in the context of ethos.

Key Words: Namık Kemal, *Vâveylâ*, Rhetoric, Ethos, Character.

Giriş

Kökene Antik Yunan'a dayanan ve iletişimin en eski kaynağı olarak kabul edilen retorik, özetle sözün etkileyici ve ikna edici şekilde kullanılmasıdır. Retoriğin bir söz sanatı olması, bu sanat yoluyla yapılan konuşmanın "düzenli, istikrarlı ve tutarlı" bir şekilde yapılmasını zorunlu kılar.¹ Çünkü retorikte amaç sadece etkileyici konuşmak değil, etkileyici konuşarak dinleyiciyi söylenen söze inandırmak, ikna etmektir. Bu nedenle retorik bir söylemde konuşmanın düzen, istikrar ve tutarlılık içinde gerçekleşmesi, sözün muhatabı olan dinleyicinin ikna olmasında konuşmacıya önemli avantajlar sağlar.

Retoriği sağlam temeller üzerine oturtan Aristoteles, retoriğin tamamen inandırma şekliyle ilgili bir çalışma alanı olduğunu belirtir. Bu çalışma alanında inandırma ile ilişkili diğer iki önemli unsur, ikna ve gösterimdir. İnandırma yoluyla sağlanan ikna süreci sonunda gösterim ortaya çıkar. Böylece inandırma Aristoteles'e göre bir tür gösteriye dönüşmüş olur. Çünkü gösterilmiş olduğu düşünülen şeylere tam olarak inanılır.² Aristoteles, retoriğin doğru bir şekilde kullanılması halinde ikna edilmiş yani inandırılmış bir kitlenin olacağını ileri sürer.

Retorik, Türk edebiyatında modern Türk şiirinin gelişiminde de belirleyici bir unsur olmuştur. Özel'e göre modern Türk şiiri, ethos ve pathos olmak üzere iki koldan gelişmiştir. Bu şiirin ethos kanadında 'Fikret-Akif-Nazım', pathos kanadında ise 'Yahya Kemal ve Ahmet Haşim' bulunmaktadır.³ Bununla birlikte Tanzimat sonrasında Türk şiirinin ethos kanadında Fikret'ten önce Namık Kemal'in olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Namık Kemal, gerek şiirlerinde gerek yazılarında savunduğu, ele aldığı düşünceler yönüyle Fikret'ten önce bu çizginin sınırlarını belirlemiş, oradan Fikret'e tesir etmiştir. Bu çalışmada retorik söylem bağlamında

¹ Douglas Ehninger, "On Systems of Rhetoric", *Philosophy&Rhetoric*, Vol. 1, No. 3 (1968), s. 131.

² Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.

³ İsmet Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, Şule Yayınları, İstanbul 2000.

Namık Kemal'in ethos yönü üzerinde durulacak ve şairin bu yönü *Vâveylâ* şiiri üzerinden ele alınacaktır.

1. Retorik Hakkında Birkaç Söz

Retoriğin, etkileyici ve güzel söz sanatı haline gelmeden önce ilk olarak Sicilya'nın Syracuse kentinde ortaya çıktığı görülür. M.Ö. yaklaşık olarak 467'de tiran Hieron öldüğünde, onun zorla ele geçirdiği toprakların hangi aileye geçeceği konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu durum karşısında Corax adlı bir hatip, iddialarını mahkemede savunmak için vatandaşlara eğitim almaları teklifinde bulunmuştur.⁴ Bu savunma sürecinde etkileyici bir şekilde konuşmanın karşdakini inandırmada ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır.

Sicilya'da bir nevi savunma eğitimi yoluyla ortaya çıkan retorik, daha çok yargılayıcı ve eleştirel bir içeriğe sahip olmasından dolayı bir söz sanatı şeklinde düşünülemez. Retorik, güzel ve etkili konuşma sanatı vasfını ve bu yolla muhatabını ikna edebilme gücünü asıl, Athena'da kazanacaktır. Antik Yunan'da meşruti bir anayasanın ya da bir diğer ifadeyle demokrasinin olması, Athena'yı retoriğin merkezi haline getirmiştir. Athena mahkeme salonlarındaki prosedüre göre, davacı ve davalı her iki tarafa kendi davalarını sunmak üzere belirli bir süre verilmektedir. Bu süre içinde konuşmacı, ikna edici argümanlarını kullanarak jürinin ilgisini canlı tutmak ve güvenilirliğini kanıtlamak zorundadır.⁵ Etkileyici bir konuşma sonucunda, kanıtlara dayanarak güvenilirliğin sağlanması yoluyla ikna edilmiş veya inandırılmış bir kitle oluşmuştur.

Aristoteles, retoriği "*belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi*" şeklinde tanımlar.⁶ Buna göre retorikte inandırma tarzı şu üç unsur üzerine inşa edilir: Sözü söyleyen konuşmacı, sözün muhatabı dinleyici ve konuşmacı ile dinleyici arasındaki bağlantıyı sağlayacak olan konu. İyi bir retorikte konuşmacı/hatip ile dinleyici/muhatab arasında güçlü ve etkili bir bağın kurulabilmesi, bütün unsurların birbiriyle uyumlu kullanılmasına bağlıdır.

Retorik bir söylemde konuşmacı, sözünün etkili olabilmesi için düşüncelerinin gerçeklikle uygunluğuna yani doğruluğa ulaşma yoluna önem vermek zorundadır. Doğruluğa ulaşmak için muhatabını bir eyleme sevk etmek, muhatabının ihtiyaç duyduğu şeyleri ona sunmak ya da bir fikri veya

⁴ James, A. Heric, *The History and Theory of Rhetoric An Introduction*, Routledge, New York 2016.

⁵ Cornelia Ilie, "Rhetoric, Classical", *Encyclopedia of Language&Linguistics*, Ed. Keith Brown, Elsevier Science imprint, 2006.

⁶ Aristoteles, a.g.e., s. 19.

inancı empoze etmek gibi yollar kullanılır.⁷ Bu yollardan hangisinin ağır basacağı ise muhatabın durumuna göre değişebilir. Aristoteles, dinleyicinin konumuna göre üç tür retorikten bahseder: 1. Politik/müzakereci, 2. Adli/hukuki, 3. Törenselle/epideiktik söylev ya da konuşma. Retoriğin bu üç türü yine Aristoteles'in tasnifine göre üç biçimde ifade edilir: 1. Mantıksal olarak düşünebilme olarak *logos*, 2. İnsan karakterini ve erdemini anlayabilme olarak *ethos*, 3. Coşkuları anlayabilme olarak *pathos*.⁸ Retorikte kullanılan bu biçimler, konuşmacının muhatabını ikna edebilmesi, inandırıcılığı sağlayabilmesi açısından önemlidir.

2. Retoriğin Ethos Bileşeni

Yunanca “karakter” ve “huy” anlamına gelen *ethos*ün öne çıkan özellikleri “güvenilirlik, inanılabilirlik ve itimat”tır. Bu kavramlar, kişinin karakteri ile ilgili olup temelde dürüstlüğü işaret eder. Dürüstlük ile ortak bir paydaya sahip olan cesaret, *ethos*ün önemli bir yanını oluşturur. Buna göre *ethos* yönü ağır basan kişilerden beklenen davranış, dürüst olmaları kadar cesaretle konuşabilmeleridir. Nitekim cesur insanlar, dürüstlük ilkesi gereğince cesaretli şeyler yapar, bunun aksi olarak dürüst olmayan, cesaretsiz kimseler ise herhangi bir tehlike karşısında geride kalmayı tercih eder.⁹ Bu açıdan bakıldığında retorik bir söylemde konuşmacının karakter özelliklerinin muhatap kitleyi inandırmada önemli bir işleve sahip olduğu görülecektir. Zira karakter, kaynağın güvenilirliği noktasında kitleler üzerinde etkili bir güçtür.

Konuşan kişinin dinleyiciler tarafından örnek alınacak özelliklerinin olması ve bu özelliklerin yine dinleyici kitlesine güven duygusu vermesi, konuşmacının *ethos*u ile ilgilidir.¹⁰ Antik Yunan'dan beridir retoriğin kullandığı inandırma ve ikna yollarından biri olarak *ethos*ün Yunanca “*tabiat, yaratılış/huy, gelenek*”¹¹ anlamına gelmesi; “*tanınmış, seçkin bir karakter, sezgi, ahlak, bir kişi veya grubun inançlarına kılavuzluk eden*”¹²

⁷ Atakan Altınörs, “Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması”, EKEV Akademi Dergisi, s. 49 (2011).

⁸ Aristoteles, a.g.e., s. 44.

⁹ Keith William&Christian O. Lundberg, The Essential Guide To Rhetoric, Bedford/St. Martin's, 2008.

¹⁰ Murat Başarır, “Retorik ikna bileşenlerin siyasi liderlerce kullanımı: iktidar ve Ana Muhalefet Liderlerinin TBMM Grup Konuşmaları üzerine Bir Analiz”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4/2 (2016).

¹¹ Oxford Dictionary, “Ethos”, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

¹² Merriam-Webster.com Dictionary, “Ethos”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/ethos>.

manalarında kullanılması, ethos sözcüğünün belirli bir kişiye, karaktere ya da temel değerlere işaret ettiğini gösterir. Modern dönemlere gelindiğinde ethos sözcüğünün daha çok kültür izleği üzerinden yorumlandığı ve kültür temelli insan anlayışını açıklamak üzere kullanıldığı görülür. Kültür temelli insan anlayışında, insanın belli bir tarihsel ve toplumsal kültür içinde bulunduğu, varlığının tarihsel koşullara bağlı biçimde oluştuğu ileri sürülür.¹³ İnsanın dil, din, kültür gibi toplumsal bir varlık olduğunu belirten bu antropolojik yaklaşım, insandaki ethos vurgusuna gönderme yapar. Çünkü karaktere bağlı olarak gelişen ethos, bu gelişimini; yaşadığı yer, toplum ve kültür üzerine inşa ederek gerçekleştirir.

Konuşmacının karakteriyle bağlantılı olan ethos, aynı zamanda konuşan kişinin ben'ini yansıtır. Bu durumda ben ile karakter arasında kurulan ilişkiden ethos kavramının doğduğu söylenebilir. Nitekim *ben* sözcüğü, dönüşlü bir zamirdir ve *aynı* (auta) anlamına gelir.¹⁴ Karakter kişinin ben'inin bir parçası olduğuna göre ben'den dışarıya yansıyanlar da kişinin ethosuna dair ayrıntıları oluşturur. Bu ayrıntılar arasında güvenilirlik, ahlak, erdem gibi özelliklerin olması, ben'in içinde şekillenen mizacın referans noktalarını oluşturur ve bu ayrıntılar muhatap kitlenin ikna olmasında etkilidir. Aristoteles'in de belirttiği üzere konuşan kişinin güvenilir olması ve bunun dinleyiciler tarafından bilinmesi, konuşmanın inandırıcılığına önemli bir katkı sağlar. Çünkü Aristoteles'e göre karakter (ethos), kişinin sahip olduğu en etkili inandırma yollarından biridir.¹⁵ İnsanlar; sevdikleri, inandıkları ve karakterine güvendikleri kişilerin sözlerine daha çok inanırlar. Ethosun Latince *mores* yani *ahlak* anlamına gelmesi, ethos eğiliminde olan kişilerin karakterleriyle öne çıktıklarını açıkça gösterir.

3. Namık Kemal'de Ethos Vurgusu

Ahlaki bir tutum olarak beliren ve ahlaki bir bilinçle kişinin mizacına, tavır ve davranışına tesir eden ethos, Namık Kemal'in şahsında beliren ve şiirlerini besleyen dinamiklerin başında gelir. Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketlerinin yoğunlaştığı dönemde yaşayan Namık Kemal, gerek şiirleriyle gerekse düz yazılarıyla insanlara nelerin yapılabileceğini, nelerin yapılmayacağı hususunda sürekli telkinlerde bulunmuş, yapılması gerekenlerin yapılmadığı durumlarda onları nasıl bir tehlikenin beklediğine işaret etmiştir. Namık Kemal, sadece şiirlerinde değil, kamuoyu oluşturarak

¹³ Hüseyin Etil, Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiirinin Sosyo-Politik Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 2019.

¹⁴ Michel Foucault, "What Is An Author?" *The Norton Anthology of Theory and Criticism*, Ed. Vincent B. Leitch. W. W. Norton&Company, 2001.

¹⁵ Aristoteles, a.g.e, s. 97.

yaptığı konuşmalarında da ethos unsurunu etkili biçimde kullanmıştır. Onun “dava adamı” kimliğini kazanmasında, Türk edebiyatının ve Türk tarihinin en gür sesli şairi olmasında ahlaki değerlerin bilinciyle şekillenen bir mizaca sahip olması, diğer bir ifadeyle ethos yönelimli bir şair vasfını taşıması etkili olmuştur.

Karaktere işaret eden ethos, Aristoteles’in “*sağduyu ve iyi niyet*”¹⁶ şeklinde tanımladığı özellikler bağlamında ele alındığında, Namık Kemal’in doğrudan ethos yönelimli bir şair olduğu söylenebilir. Çünkü ethos, taşıdığı anlam bakımından davası uğruna mücadele eden, inandığı değerlerden taviz vermeyen, bir mizacın adamı olan Namık Kemal’in karakterine oldukça uygundur. İnandığını yazan, insanı her şeyin üstünde tutan Namık Kemal’in hem kendi devrinde hem de kendinden sonraki devirlerde etkili bir kişilik olduğunu söyleyen Tarlan, bu tespiti ile Namık Kemal’in ethos yönünü de vurgulamış olur. Namık Kemal’in kitleler üzerindeki etkisini imanına bağlayan Tarlan, “*İnanmayan inandıramaz.*” diyerek Namık Kemal’in samimiyetini vurgulamış ve bu samimiyet sayesinde onun inandırıcı bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁷ Namık Kemal’in ethos yönelimli bir şair olmasında bu inandırıcılığın önemli bir payı olmuştur. O, devrinin birçok aydını gibi bazı kıymetleri sadece yazıya aktarmamış, onları kendi hayatının bir parçası haline getirmiş, fikirlerini bizzat yaşamış ve düşünceyi harekete geçirmiştir. Dolayısıyla Namık Kemal’in hayatı, fikirlerinin bir uygulama alanı gibi olmuştur.¹⁸ Onun bu özelliği, insanların kendisine olan güvenini artırmış, Türk milletini de böylece derinden etkileyebilmiştir.

Osmanlı’nın XIX. Yüzyıldaki durumu, Namık Kemal’in şiirlerindeki poetik zemini de önemli ölçüde belirlemiştir. Zor koşullar altında bulunan imparatorluğun savaşlarla büyük kayıplar yaşaması, Namık Kemal’i kurtuluş çareleri aramaya yöneltmiştir. Bu arayışların neticesinde Namık Kemal, bir yandan sanatını sosyal ve siyasi konulara açmış; diğer yandan vatan sevgisini ve kahramanlık duygularını haykırmıştır.¹⁹ Batılı emperyalist güçler tarafından “hasta adam” olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti’nin büyük bir tehlike içinde olduğunu gören Namık Kemal, vatan toprağı için ve bu toprağın üzerinde yaşayan Türk milleti adına duyduğu endişeleri eserlerinde dile getirmiş, en çok da *Vâveylâ*’da bunu bir çılgık halinde ifade

¹⁶ Aristoteles, a.g.e, s. 98.

¹⁷ Ali Nihat Tarlan, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s. 131.

¹⁸ Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat’tan Cumhuriyete, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

¹⁹ Cafer Gariper, “Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri”, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, ed. Ramazan Korkmaz, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

etmiştir. Osmanlı'nın devlet ve millet olarak zor zamanlar yaşadığı bu dönemde Namık Kemal, etrafındaki bezgin aydınlara moral vermiş, aydın sorumluluğunu onlara hatırlatarak halka ümit aşılamaları yolunda onları uyarmıştır. Halkın ve devletin vaziyetinden dolayı asla ümitsizliğe kapılmayan şair, etrafındaki insanlara da aynı telkinlerde bulunmuştur.²⁰ İnsanların Namık Kemal'e duydukları güven, onun ethos yönelimli bir şair olmasıyla yakından ilgilidir.

Namık Kemal'in şiirlerinde özellikle de *Vâveylâ*'da ifade ettiği düşünceler, şiir ile kriz arasında bir bağlantının olduğunu gösterir. Nitekim şiirin krizlerden, kritik dönemlerden doğduğunu söyleyen Özel, ethos şiirinin kaynağını da belirtmiş olur. Özel'e göre birbirine akraba olan '*bunalım*' (crise) ve '*eleştirel*' (critique) sözcüklerinin kökü, Yunanca '*yargıya varmak*' anlamına gelen '*krinein*' sözcüğüne dayanır. Ancak yargıya varmayı gerektirecek bir ortam doğduğu zaman bir şiirin varlığı söz konusu olur, verilmiş bir karar olduğunda ise şiir yazılamaz. Çünkü zaten şiirin kendisi başlı başına bir karar, bir yargılamadır. Bilinen, inanılan bir gerçeğin ifade edilmesi için şiire başvurulur. Tereddütsüz inanılmış bir bilgi ile bu bilginin çatışma halinde olduğu bir çevrenin olmaması durumunda şiir de olamaz.²¹ Namık Kemal'in kararlılık, dava, millet, mücadele, eylem temaları etrafında yazdığı şiirler ise mevcut bir krizin varlığını açıkça ortaya koyar. Şairin şahsiyeti ile uyumlu, yargılayıcı, telkin edici bir içeriğe sahip olan *Vâveylâ* şiirindeki poetik zeminin, Osmanlı-Rus Savaşı'nın yapıldığı bir döneme denk gelmesi, bu şiirin ve ondaki ethos vurgusunun krizlerle olan bağlantısına delil olarak düşünülebilir.

Vâveylâ şiirindeki ethos vurgusunu açığa çıkaran kriz, bir vatan toprağı üzerinde yaşayan milletin varlığının tehlikeye düşmesi ile ortaya çıkan bir krizdir. Türk milleti olarak bir varoluş mücadelesi içinde bulunmanın zaruretine inanan Namık Kemal, bunu şiirinde ethos ağırlıklı bir biçimde dile getirmiştir. Bir mizacın içinden geçerek dile dökülen *Vâveylâ* şiiri, Türk milletinin maddi ve manevi varlığının tehdit edilmesi sonucunda bozulan birlik ve düzen fikrini ortaya koyar. Vatan için millet olarak ayağa kalkmanın önemine göndermede bulunan şair, bozulan birlik ve düzeni yeniden kurma gerekliliğinden bahseder. Bu açıdan bakıldığında *Vâveylâ*, Namık Kemal'in durduğu tarafı gösteren, sınırlarını ortaya koyan bir şiirdir aynı zamanda.

²⁰ Murat Turna, "Namık Kemal'in Mektupları Işığında Osmanlı'nın Sosyo-Politik Durumu", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi L, 3 (2020).

²¹ İsmet Özel, Sorulunca Söylenen, Çıdam Yayınları, İstanbul 1989.

4. *Vâveylâ* Şiirinde Ethos Açılımı

Başlangıçta eğitim amaçlı kullanılan retorik zamanla güzel konuşma sanatına dönüşmesi, onun estetik bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Bu estetik boyutun en güzel sergilendiği alanlardan biri de şiirdir. Şiirin sadece zevk vermek amacıyla yazılmaması, aynı zamanda şairin bir hatip gibi kültür adamı olması ve yararlı olanla hoş olanı harmanlaması önemlidir.²² Bu açıdan retorik, şiirin hem biçim hem de içerik yönünden kompozisyonuna doğrudan etki eder. Bu etki, şairin tutumuna göre şiirdeki yönü de belirler.

Namık Kemal, *Vâveylâ* şiirini Osmanlı Devleti'nin temellerinin ciddi anlamda sarsıldığı 93 Harbi sonrasında yazmıştır. Savaşta Osmanlı Devleti'nin uğradığı hezimet, Namık Kemal'e fazlasıyla dokunmuş olmalı ki vatani böyle zelil görmektense ölmeyi tercih edeceğini mektuplarında dile getirmiştir.²³ Kurulduğu günden beri zafer üstüne zafer kazanan, Avrupa için daima tehdit oluşturan Osmanlı'nın 93 Harbi'nde yenilmesi, Namık Kemal'e *Vâveylâ* şiirini yazdıran nedenlerin başında gelmiştir denebilir.

Vâveylâ şiirinin retorikinde öne çıkan unsur olarak ethos, şu üç unsurun birlikteliği üzerinden vurgulanmıştır: “Ulaşılabilecek bir yer, hissedilecek bir zaman ve birlikteliğinden yarar umulan insanlar”.²⁴ *Vâveylâ*'da ulaşılacak yer, üzerinde yaşanan vatan toprağı; hissedilecek zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun zaferlerle dolu şanlı geçmişi; birlikteliğinden yarar umulan insanlar ise Türk milletidir. Yer-zaman-insan birlikteliğinden oluşan bu unsurlar, *Vâveylâ*'da kimi zaman açıkça kimi zaman da sezdirilerek vurgulanmıştır.

Vâveylâ'daki retorik söylemi iki şekilde incelemek mümkündür. Birincisi dil ve üslup bağlamında daha çok biçime dayalı retorik, ikincisi ise şairin karakteri/ethosu ile şekillenen retorik. Namık Kemal'in karakterini öne çıkaran ethos unsurunun, şiirdeki retorik stratejisini belirlemede asıl unsur olduğu bilinmelidir. Buna göre Namık Kemal'in *Vâveylâ*'da “toplumsal normlara ve değerlere başvurmak”²⁵ yoluyla ethos unsurunu öne çıkardığı söylenebilir. Dolayısıyla *Vâveylâ* şiirinde retorik söylem daha çok ahlaki göndermeler bağlamında tesis edilmiştir. Bu çalışmada da *Vâveylâ*'nın retorik analizi, şairin dili kullanma gücü ile bu güçle ifade etmek istediği duygu ve düşünceler doğrultusunda yapılmış; şairin karakteri ile birleşen söylemin muhatap kitle üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

²² Michel Jarrety, *Poetika*, çev. İsmail Yerguz, Dost Yayınları, Ankara 2010.

²³ Turna, a.g.m., s. 65.

²⁴ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 59.

²⁵ Sandy Edward Green, “A Rhetorical Theory of Diffusion”, *Academy of Management Review*, Vol. 29, No. 4 (2004), s. 659.

Vâveylâ şiirinin başlığı, şiirdeki retorik söylemin de hareket noktasını oluşturur. *Vâveylâ*, Arapça ünlem olup birbirine yakın iki manaya gelir: “*I. Eyvah, yazık. 2. Çılgılık, feryat.*”²⁶ Namık Kemal, şiirinin her bir bölümüne de “*ölüye sesle ağlama*”²⁷ anlamına gelen *nevha* adını vermiştir. Böylece şiirdeki retorik söylemin en başta, bir çılgılığın ifadesi olan *Vâveylâ* ile ölüye ağlamak anlamına gelen *nevha* sözcükleri üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür. Namık Kemal, her şeyden çok sevdiği vatanın içinde bulunduğu hâl sebebiyle yaşadığı derin acıyı, etrafına ancak böyle bir çılgılık ile duyurabileceğini düşünmüş olmalı ki şiirine *Vâveylâ* adını vermiş ve *nevha* sözcüğü ile de bu çılgılığın neden yükseldiğine işaret etmiştir.

Vâveylâ'nın ilk mısraı “*Feminin rengi aksedip tenine*” ifadesiyle başlar. *Vâveylâ*'nın yani çılgılığın *fem* ile başlaması, şiirin retoriklerinde önemli bir noktaya işaret eder. *Fem*, ağız demektir ve şiirde bu sözcük metaforik bir manada kullanılmıştır. Buna göre ağız yani *fem*, yaşamın devamı için ihtiyaçların alındığı ilk yerdir. Namık Kemal'in şiirini *fem* sözcüğü ile başlatması, “vatanın ağızı”na bir gönderme olarak okunabilir. Dolayısıyla şair, hem şiirine hayat veren o ilk mısraı oluşturmuştur hem de yaşam için her şeyin dâhil edildiği bir yerden, bir vatandan bahsetmiştir.²⁸ Şiirini *fem* sözcüğü ile başlatan Namık Kemal'in, bununla vatan olmadan Türk milletinin de olamayacağını ima ettiği düşünülebilir. Nasıl ki insanın yaşayabilmesi ağız yoluyla yiyip içebilmesine bağlıysa, Türk milletinin varlığı da tıpkı ağız gibi, şiirdeki ifadeyle *fem* gibi, her şeyin başlangıcını, hayatietini oluşturan vatanın varlığına bağlıdır. Böylece şair, bu vatan toprağına sahip çıkma gerekliliğini, bunun ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu ilk mısra hatta ilk sözcük ile ortaya koymuştur.

Namık Kemal'in “*coşkulu bir yaratılışa sahip*”²⁹ olması, vatan konusunu işlediği *Vâveylâ*'da da coşkulu bir üslubun öne çıkmasını sağlamıştır. Şair bu coşkusunu özellikle İslam dini ile sınırlarını çizdiği vatan topraklarıyla birleştirerek bazen romantik bazen idealist bir retorikle göstermiştir. *Vâveylâ*'da bu retorik söylem en çok üçüncü bentte ortaya çıkar:

²⁶ Mustafa Nihat Özön, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Bilgi Yayınları, Ankara 1971, s. 824.

²⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara 1993, s. 829.

²⁸ İsmet Özel, “Git Vatan Kabe’de Siyaha Bütün Paneli”, İstiklal Marşı Derneği, 26 Kasım 2011, <http://www.istiklalmarsiderneği.org.tr/IcerikDetay?Id=1063&IcerikId=436&PageId=1>

²⁹ Turan Karataş, “Nâmık Kemâl’in Mizacı, Kişilik Özellikleri, Alışkanlıkları”, Nâmık Kemâl, Ed. Turan Karataş-Orhan Kemal Tavukçu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 57.

Git, vatan! Ka'be'de siyâha bürün
Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat!
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at!
Kâinata o hey'etinle görün.
O temâşâyâ Hak da âşık olur.
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihandan büyük letâfeti var.
O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvâfık olur:
Aç, vatan! Göğsünü İlah'ına aç!
Şühedânı çıkar da ortaya saç!³⁰

Namık Kemal'in vatan sevgisi, herkesçe bilinen bir gerçektir. Vatan söz konusu olduğunda gözünü kırpmadan uğruna seve seve canını vereceğini sıklıkla dile getirmiştir. Bu arada onun vatan tasavvurunun İslam'dan ayrı düşünülemediği unutulmamalıdır. Sınırları İslam ile çizilmiş her yer, ona göre vataandır. Şiirin üçüncü bendinin ilk mısraında vatana seslenen şair “*Ka'be'de siyâha bürün.*” diyerek hem retorik dil yoluyla etkileme gücüne yaslanmış hem de ethosundan gelen bir özellikle vatanın içinde bulunduğu kritik koşullara göndermede bulunmuştur. Şiirde “*siyaha bürün*” ifadesindeki retorik, metaforik bir anlama gönderme yapmaktadır. İnsan, bir yakını öldüğünde siyah kıyafetler giyerek yas tutar. Siyah, aynı zamanda matem rengidir. Bu durum, Türkçede “*karalar bağlamak*” deyimini ile de ifade edilir. Namık Kemal, vatanın içinde bulunduğu hâl sebebiyle vatana Kâbe'de siyaha bürünmesini söyleyerek aynı zamanda, onun orada yas tutmasını ister. Vatanın şahsına yönelik bu söyleyiş, Namık Kemal'in retorikindeki etkileme gücünü de ortaya koyar.

Vatan ile Kâbe arasında kurulan ilişki, *Vâveylâ*'nın retorikinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Namık Kemal'in, asıl etkileme gücünü bu ikisi arasında kurduğu bağ ile sağlamaya çalıştığını söylemek mümkündür. Kâbe, Müslümanların ilk evi olarak kabul edilir. Burası, Müslümanların kıldıkları namazın yönünü tayin eden bir merkezdir. Müslümanlar için büyük bir kutsiyet ifade eden Kâbe, Müslüman olmayan unsurların tehdidi altına girmiştir. İslam inancına gönülden bağlı olan Namık Kemal, İslamiyet'in bir sembolü kabul edilen Kâbe'nin böylesi bir tehdit altına girmesi karşısındaki hislerini “*Git vatan! Kâbe'de siyaha bürün!*” mısraındaki retorik ile ifade

³⁰ Şerif Aktaş, Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi (1860-1920), Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 257.

etmiştir. Şair, mizacıyla bütünleşen bu hitabı ile hayalindeki o eski, heybetli ve vakur haliyle görmek istediği vatanına haykırmaktadır. Bu yüzden “*Haritada görülmüş vatan coğrafyasının getirdiği üstten bakışın kurduğu hayalle birleşen yüksek heyecan ve lirizm, ittihat-ı İslâm fikrine bağlı*”³¹ bir ifade ile şiirde vücut bulmuştur.

Namık Kemal, *Vâveylâ*'daki retorik söylemini tasviri bir üslup ile daha da etkili kılmaya çalışmıştır. Vatanı müşahhaslaştırmak suretiyle yaptığı tasviri anlatım, “*Bir kolun Ravza-i Nebi'ye uzat/Birini Kerbela'da Meşhed'e at.*” mısralarıyla bir tablo görünümünde sunulmuştur: Vatan, kâinatın merkezinde, Kâbe'nin olduğu yerde, ellerini iki tarafa açmış; bir yanıyla *Ravza-i Nebi'ye* diğer yanıyla *Kerbela*'ya uzanmaktadır. Bu tasvir; dua eden, Allah'tan merhamet dileyen, Allah'a yakaran bir insanın duruşunu hatırlatır. Böylesi bir duruşun heybetine Hakk'ın bile hayran olacağına inanan şair, eğer ondaki bu büyüklüğü inkâr edecek olan varsa “*Aç, vatan! Göğsünü İlah'ına aç!/Şühedanı çıkar da ortaya saç.*” diyerek seslenir. Emir kipleriyle çekimlenmiş bu ifadelerin, Namık Kemal'in retoriğindeki söylemi etkileyici hale getirdiği söylenebilir.

Vâveylâ'daki retoriği güçlendiren ifadelerden biri de İslam tarihi ile ilgili mısralarda görülür. *Vâveylâ*'nın dördüncü bendinde şair, Müslümanlar için önemli olan birçok tarihi olay ve şahsiyete telmihte bulunur:

De ki: “Yâ Rab! Bu Hüseyin'indir!

“Şu mübârek Habîb-i Zîşân'ın.

“Şu kefensiz yatan şehidânın

“Kimi Bedr'in kimi Huneyn'indir.

“Tâzelensin mi kanlı yâreleri?

“Mey dökülsün mü kabr-i Ashâba?

“Yakışır mı sanem şu mihrâba?

“Haç mı konsun Bedel şu mîzâba?

“Dîninin kalmasın mı bir eseri?

“Âdem evlâdı birtakım cânî.

“Senden alsın mı sâr-ı şeytânî?”³²

Sınırları İslam ile çizilmiş vatan coğrafyasında Müslümanlar için önemli olan Bedir ve Huneyn savaşlarının *Vâveylâ*'da anılması, muhatap kitle üzerinde bir etki uyandırmak isteyen şairin niyetine bağlanabilir. Ne

³¹ Gariper, a.g.e., s. 51.

³² Aktaş, a.g.e., s. 257.

pahasına olursa olsun savaşmak gerektiğini, Allah'ın Müslümanların yani haklının yanında olduğunu İslam tarihindeki iki önemli savaş vasıtasıyla ima eden Namık Kemal, retoriklerini de bu düşünceden aldığı güçle sağlamıştır. *Vâveylâ*'nın dördüncü bendinde telmih sanatını kullanan şair, istifham sanatı ile de söylemini daha etkili ve inandırıcı kılmıştır.

Vâveylâ'nın ilk sözcüğü ile son sözcüğü dikkate alındığında, şiirdeki retorik'in şair tarafından nasıl kullanıldığı konusu daha iyi anlaşılacaktır. *Vâveylâ*'nın ilk sözcüğü olan *fem* nasıl ki bir başlangıca dolayısıyla hayatiyete işaret ediyorsa şiirin son sözcük grubu olan "*sâr-i şeytânî*" de hayatiyetin bitmesine yol açacak bir sonu dile getirir. Namık Kemal'in "*Senden alsın mı sâr-ı şeytânî?*" şeklinde belirttiği ifade, şiirin etkileyiciliğini mısraın işaret ettiği anlam üzerinden sağlamaktadır. Nitekim *sâr* sözcüğü "*öç, intikam*"³³ anlamına gelir. Şiirin anlam bütünlüğü dikkate alındığında *sâr* kelimesinin intikamdan çok *öç* anlamına yakın durduğu görülür. Çünkü intikam ceza ile ilgili bir kavramdır ve ceza "*suç işleyene dünyada veya ahirette yapılan karşılık*"³⁴ anlamında kullanılmaktadır. Duruma dikkat çeken Özel, Namık Kemal'in intikam yerine *sâr* kelimesini kullanmayı tercih ettiğini ve bunu da *öç* manası üzerinde yoğunlaştırdığını belirtir. Namık Kemal *Vâveylâ* şiirinde, Müslümanların işlediği bir suçun olmadığına göndermede bulunur. Nitekim şairin, kullandığı ifadelerden hareketle, şehitlerin kanıyla sulanmış, kendilerine ait vatan toprağı üzerinde yaşama hakkının Müslümanların en doğal hakkı olduğunu düşündüğünü söylemek mümkündür. Allah'ın adlarından birinin *Müntakim* olması, şiirdeki *sâr* sözcüğünün *öç/öfke* anlamında kullanıldığı düşüncesini daha da güçlendirir. İntikam alma hakkına gayr-ı Müslimlerin değil Allah'ın sahip olduğunu düşünen Özel, intikamı haklı olanın hakkını alması şeklinde değerlendirir. *Sâr* yani *öç* alma, haksız yere yapılan bir saldırı anlamına gelir. Namık Kemal bu kelimeyi kullanmakla vatan üzerinde hiçbir hakkı olmayanların haksızca yaptığı bir saldırıyı dile getirmiş ve bunu "*sâr-ı şeytânî*" şeklinde ifade etmiştir.³⁵

Şiirin yazıldığı dönem göz önüne alındığında *Vâveylâ*'da *öç* almak isteyen, *öfke* duyan bir kesimin Avrupa olduğu anlaşılacaktır. IX. Yüzyılda Türkler, Orta Doğu'ya düzenledikleri akınlarla Hristiyanlar ve Yahudiler üzerinde olumsuz bir etki oluştururken Türklerin Müslümanlığı benimsemeleri sonrasında bu etki, Avrupa üzerinde korkuya ve endişeye yol açmıştır. İlerleyen süreçte Kudüs'ün Müslümanların eline geçmesi, tehdit altında olan

³³ Devellioğlu, a.g.s. s. 920.

³⁴ Özön, a.g.s., s. 109-110.

³⁵ Özel, İstiklal Marşı Derneği.

İstanbul'un yüzyıllar sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi, Osmanlı'nın Balkanlar'da hızlı bir şekilde ilerlemesi; Hristiyan Batı'ya tehlikenin boyutlarını iyiden iyiye göstermiştir. Bütün bunlara ilaveten ele geçirilen yerlere Müslümanların yerleştirilmesi, Avrupa'nın despot yönetiminden bunalan Hristiyan halkın kendiliğinden Müslüman olması da Kiliseyi oldukça rahatsız etmiştir.³⁶ Avrupalının Türkler ve Müslümanlar karşısında yenilmesi, doğal olarak onlarda Türklere ve Müslümanlara karşı olumsuz hatta düşmanca bir tavrın oluşmasına yol açmıştır. İşte bu olumsuz tutum, *Vâveylâ*'da şairin dile getirdiği gibi öfke ve öç alma duygusu içinde devam etmiştir. Şiirin üçüncü bendinde vatan toprakları uğruna kazanılan şanlı zaferlerden bahseden şair, söz konusu yerlerin İslam coğrafyası haline getirilmesinden sonra, dördüncü bentte, bu yerlerin kaybedilme tehlikesi içinde olduğunu dile getirmiştir. Namık Kemal, hitap ettiği kitleye durumun vahametini retorik inandırıcı ve ikna edici bileşenlerinden olan ethos unsurunu kullanarak göstermeye çalışmıştır. İnandığı davasında sonuna kadar kararlı bir duruş sergileyen Namık Kemal, bir vatana sahip olmanın öneminden bahsettikten sonra, onu kaybetmekle nelerin kaybedileceğini kendine has retorik bir söylem içinde dile getirmiştir. Böylece *Vâveylâ* şiirinde retorik söylem, dilin kullanılışıyla güç kazanırken şairin karakterinden gelen özellikler de hitap edilen kitle üzerinde etkileyici bir hâl almıştır.

Vâveylâ'nın son bendinde inandığı değerler uğruna savaşan, sözünü cesaretle söyleyen ve davasından asla taviz vermeyen Namık Kemal'in sesi duyulur. Bu sese ahenk veren retorik söylem "*bir fikrin savunulması*"³⁷ düşüncesine dayanır. Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor koşullar sebebiyle Müslümanlara ait vatan toprağını kaybetme endişesi, Namık Kemal'i düşüncede bir vatan savunmasına götürmüştür. Savunmak fikrinin, içeriğindeki mana göz önüne alındığında şiirin retorikinde önemli bir ayrıntıyı açığa çıkardığı görülecektir. Bu bağlamda *savmak* fiili "*uzaklaştırmak, gitmesini sağlamak, kovmak, geçmek, kurtulmak*" anlamlarına gelirken; *savmak*'tan türeyen *savunmak* fiili de "*kendi kendini korumak, savmak eylemini kendi özüne yönelterek gerçekleştirmek*"³⁸ anlamında kullanılmaktadır. Böylece birbiriyle ilişkili *savmak* ve *savunmak* sözcükleri, saldırıya uğrama tehlikesi

³⁶ İrfan Atalay, "Avrupa'da Türklere Karşı Önyargıların Tarihsel Gelişimi ve Bunların Yazınsal Yapıtlarda Yansıması", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11/1, (2008).

³⁷ Cem Yaşın-Can Cengiz, "Aristoteles'in Retoriğinde Örtük Tasım", İletişim Ansiklopedisi, 22 Mayıs 2019, <http://yenimedya.info/2019/05/22/aristotelesin-retoriginde-ortuk-tasim/>

³⁸ İsmet Zeki Eyuboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınları, İstanbul 2004, s. 586-587.

karşısında kendini müdafaa etmeye, kendi haklarını korumaya işaret eder. Namık Kemal bu düşüncüyü şiirinde, Müslümanlara ait sembollerini göstermek suretiyle işlemiştir: “*Mey dökülsün mü kabır-i Ashâba?/Yakışır mı sanem şu mihrâba?/Haç mı konsun Bedel şu mîzâba?/Dininin kalmasın mı bir eseri?*”³⁹

Yazdıklarına, yaşadıklarına bakarak hemen her konuda sorumluluk sahibi olan Namık Kemal, bu mısralarla samimiyetinden asla kuşku duyulamayacak bir aydın portresi çizmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla bir ihtimal dâhilinde bile olsa sahabelerin kabrine mey dökülmesi, mihrabın olduğu yerde putların bulunması, Hristiyanlığın sembolü olan haçın Müslüman topraklar üzerine dikilmesi; bu bağlamda samimi duygulara sahip Namık Kemal'i üzmektedir. Okuyucusuna içten bir üslup ile seslenen Namık Kemal'in mizacından gelen bu samimiyet, *Vâveylâ*'nın retoriğinde önemli bir yer tutmuştur.

Sonuç

Retorik, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beridir farklı toplumlarda kullanılan inandırma ve ikna yöntemlerinden biridir. Bu inandırma ve ikna yönteminde sözün güzel ve etkili biçimde kullanılması önemlidir. Söylenen söz ne kadar etkileyici ve güzel olursa karşıdakini ikna etmek ve inandırmak da o ölçüde kolay olur. Ancak her sözün muhatap olunan kitlede aynı etkiyi sağlaması beklenemez. İstenen sonucun elde edilebilmesi için konuşmacının ve muhatap kitlenin özelliklerini göz önünde bulundurmak gerekir. Buna göre retorikte inandırma ve iknanın sağlanabilmesi için başlıca üç biçim öne çıkar. Bunlar *logos*, *pathos* ve *ethos*dur. Bu çalışmada söz konusu kavramlardan *ethos* unsuru retorik bağlamda ele alınmış ve *Vâveylâ* şiirinden hareketle Namık Kemal'in *ethos*u üzerinde durulmuştur.

Retoriğin önemli bileşenlerinden biri olan *ethos*, konuşmacının karakteri ve ahlaki ile ilgilidir. Konuşan kişinin karakter özelliklerinin bilinmesi, muhatap kitle üzerinde olumlu bir etki oluşturur. *Ethos*, bu yönüyle güvenilirliğe işaret eder. Çünkü insanlar, ahlakını beğendikleri, mizacını bildikleri kişilere daha çok güvenirlir. Bu durum, konuşmacının sözlerine inandırıcılık sağlarken insanlar üzerindeki etkisini de artırır.

Ethos, Namık Kemal'in şiirlerini besleyen dinamiklerin başında gelir. İmanlı ruhu, azimli yapısı ve gür sesi ile bir mizacın içinden konuşan Namık Kemal, *ethos*undan gelen özellikler sayesinde insanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Onun *ethos*unda önemli bir yer tutan cemiyetçilik,

³⁹ Aktaş, a.g.e., s. 257.

⁴⁰ Karataş, a.g.e., s. 57.

milliyetçilik, İslamcılık, vatanperverlik gibi kavramlar; yaşadığı dönemde cereyan eden krizlerle, sıkıntılarla doğrudan bağlantılıdır. Bu krizler ve sıkıntılar, Namık Kemal'in ethos damarını besleyen unsurlardır. Nitekim Namık Kemal, *Vâveylâ* şiirini XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasi, ekonomik açıdan sarsıldığı, emperyalist güçler karşısında sürekli kan kaybettiği günlerde, 93 Harbi sonrasında yazmıştır. Devletin ve Türk milletinin içinde bulunduğu durum, aynı zamanda Namık Kemal'in şiirlerinin poetik zeminini de oluşturmuştur.

Vâveylâ, sınırları İslam ile çizilmiş vatan toprağının tehlikede olduğunu gören, Türk milletinin bu dünya üzerindeki mevcudiyetine yönelik tehdidin farkına varan bir bilinç ile yazılmıştır. Namık Kemal, mevcut bir kriz anında yazdığı bu şiirini retorik'in ethos bileşeni üzerinden kaleme almış; neyin uğruna, neden mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamış; davasındaki kararlılık ile hitap etmek istediği kitleye sesini duyurabilmeyi amaçlamıştır. *Vâveylâ* şiirini, bir ethos şairi olarak yönünü geleceğe çeviren, mevcut duruma bakarak gelecekte nelerin olacağına dair öngörülerde bulunan bir şairin kaleminden satırlara dökülmüş ıııııııı sesi olarak okumak mümkündür.

Kaynakça

- AKTAŞ, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi (1860-1920)*, Akçağ Yay., İstanbul 1996.
- ALTINÖRS, Atakan, "Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 49 (2011), ss. 81-92.
- ARISTOTELES, *Retorik*, (çev. Mehmet H. Doğan), YKY, İstanbul 1995.
- ATALAY, İrfan, "Avrupa'da Türklere Karşı Önyargıların Tarihsel Gelişimi ve Bunların Yazınsal Yapıtlarda Yansıması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 11, no. 1 (2008), ss. 39-48.
- BAŞARIR, Murat, "Retorik ikna bileşenlerin siyasi liderlerce kullanımı: iktidar ve Ana Muhalefet Liderlerinin TBMM Grup Konuşmaları üzerine Bir Analiz", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4/2 (2016), ss. 703-724.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1993.
- EHNİNGER, Douglas, "On Systems of Rhetoric", *Philosophy&Rhetoric*, Vol. 1, No. 3 (1968), pp. 131-144.
- ETİL, Hüseyin, *Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiirinin Sosyo-Politik Analizi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., İstanbul 2004.
- FOUCAULT, Michel, "What Is An Author?" *The Norton Anthology of Theory and Criticism*, (Ed. Vincent B. Leitch), W. W. Norton&Company (2001), pp. 1622 – 1636.

- GARİPER, Cafer, "Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri." *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, (ed. Ramazan Korkmaz), Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 43-84.
- GREEN, Sandy Edward, "A Rhetorical Theory of Diffusion", *Academy of Management Review*, Vol. 29, No. 4 (2004), pp. 653-669.
- HERRIC, A. James, *The History and Theory of Rhetoric An Introduction*, Routledge, New York 2016.
- ILIE, Cornelia, "Rhetoric, Classical", *Encyclopedia of Language&Linguistics*, (Ed. Keith Brown), Elsevier Science imprint (2006), pp. 573-579.
- JARRETY, Michel, *Poetika*, (çev. İsmail Yerguz), Dost Yay., Ankara 2010.
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat'tan Cumhuriyete*, Dergâh Yay., İstanbul 1998.
- KARATAŞ, Turan, "Nâmık Kemâl'in Mizacı, Kişilik Özellikleri, Alışkanlıkları", *Nâmık Kemâl*, (Ed. Turan Karataş-Orhan Kemal Tavukçu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2011, ss. 54- 65.
- MERRIAM-WEBSTER.com Dictionary, "Ethos."
<https://www.merriam-webster.com/dictionary/ethos>.
- OXFORD Dictionary. "Ethos."
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
- ÖZEL, İsmet, *Şiir Okuma Kılavuzu*, Şule Yay., İstanbul 2000.
Sorulunca Söylenen, Çıdam Yay., İstanbul 1989.
"Git Vatan Kabe'de Siyaha Bürün Paneli", *İstiklal Marşı Derneği*, 26 Kasım 2011, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=1063&IcerikId=436&PageId=1>
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Bilgi Yay., Ankara 1971.
- TARLAN, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul 1981.
- TURNA, Murat, "Namık Kemal'in Mektupları Işığında Osmanlı'nın Sosyo-Politik Durumu", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi L*, 2020/3, ss. 58-73.
- YAŞIN, Cem-CENGİZ, Can, "Aristoteles'in Retoriğinde Örtük Tasım", *İletişim Ansiklopedisi*, <http://yenimedya.info/2019/05/22/aristotelesin-retoriginde-ortuk-tasim/> 22Mayıs2019.
- WILLIAM, M. Keith & CHRISTIAN O. Lundberg, *The Essential Guide To Rhetoric*, Bedford/St. Martin's, 2008.